

«Der syddrå boble.» Om Øyvind Rimbereids dikt *Jimmen* (2011)

PER THOMAS ANDERSEN

SAMMENDRAG Denne artikkelen handler om Øyvind Rimbereids langdikt *Jimmen* (2011) som tematiserer oljevirkosomheten i Nordsjøen i et historiserende perspektiv med vekt på den gamle og den nye tidens ulike håndtering av overflødige avfallsstoffer, henholdsvis «syddre» og fossile klimagasser, kort sagt *waste*. Artikkelen analyserer Rimbereids bok tematisk i lys av teoretiske bidrag fra bl.a. Zygmunt Bauman, Lewis Mumford og Timothy Mitchell. Inngangsvinkelen er overordnet økokritisk.

NØKKEWORD rimbereid | jimmen | oljealder | menneskehistorie vs. naturhistorie | det antropocene | søppel | forurensing

I

En vandrehistorie om den store skulptøren Michelangelo forteller at han en gang ble spurt hvordan han var i stand til å hugge ut den verdensberømte David-statuen. «Det er enkelt», skal han ha svart, «alt du trenger å gjøre, er å hugge vekk all den marmoren som ikke ligner på David.»¹ Gjennom historien har man naturligvis hovedsakelig interessert seg for sluttproduktet av Michelangelos arbeid, den harmoniske skulpturen som betraktes som et av verdens fremste kunstverk. Sosiologen Zygmunt Bauman bruker imidlertid en variant av denne vandrehistorien i boken *Wasted Lives. Modernity and its Outcasts*,² men denne gang med interessen rettet mot de overflødige bitene som Michelangelo hugget vekk, prosessens *waste*. I Baumans fremstilling blir historien en allegori over et av modernitetens særtrekk. Dens produksjonsformer skaper søppel, skrap, overflødig avfall:

1. Vandrehistorien fins i mange varianter. Sitatet er også blitt tillagt flere forskjellige kunstnere gjennom tidene. En interessant utredning fins på nettsiden Quotation Investigator: <http://quote-investigator.com/2014/06/22/chip-away/> (lastet ned 24.11.2016).
2. Baumans variant av sitatet lyder: «Simple. You just take a slab of marble and cut out all the superfluous bits» (Bauman 2004, s. 21).

Separation and destruction of waste was the trade secret of modern creation: through cutting out and throwing away the superfluous, the needless and the useless, the beautiful, the harmonious, the pleasing and the gratifying was to be divined. (Bauman 2004, s. 21)

Industrialisert produksjon kan grunnleggende karakteriseres ved at det ikke bare blir produsert omsettelige varer til markedet, men også store mengder overflødig avfall. «Waste is the dark, shameful secret of all production», skriver Bauman (s. 27). Han konkretiserer ved å skildre hvordan to køer av lastebiler kjører ut fra fabrikkene hver dag. Den ene køen beveger seg mot varehusene, kjøpesentrene og butikkene. Produksjon, salg og fortjeneste telles og statistikkføres i detalj, og tallene danner grunnlag for rapporter og planer. Den andre køen av lastebiler kjører til nærmeste søppelplass med alt overflødig søppel som er blitt til i forbindelse med produksjonen. Ikke mange teller eller interesserer seg for det disse bilene frakter. Det snakkes minst mulig om dem, men søppelplassene i verden vokser. Søppelet kommer fra produksjonsprosessene, fra den kraft som skal til for å drive produksjonen, og fra emballasjen produktene pakkes inn i.

Historikeren og litteraturkritikeren Lewis Mumford har brukt gruvedrift og landbruk som bilde på to grunnleggende forskjellige produksjonsformer. Jordbruksproduksjonen leverer tilbake til jorden det som hentes ut av den. Jorden tømmes ikke for resurser, og jordbrukets avfall gjenvinnes.³ Bauman kommenterer: «Farming stands for continuity: one grain is replaced by more grain, one sheep gives birth to more sheep. (...) The growth as reassertion and reaffirmation of being... A growth without losses...» (Bauman 2004, s. 20). Gruvedrift fungerer annerledes. Det som hentes ut av jorden, kan aldri erstattes. Gruven etterlates tom når ressursene er hentet ut. Det produseres store mengder slagg, og det skal stor kraft til for å sprenges ned til de verdifulle forekomstene under jordskorpen. Bauman skriver: «Mining on the other hand is an epitome of rupture and discontinuity. The new cannot be born unless something is discarded, thrown away or destroyed.» (Bauman 2004, s. 21)

I vår tid er det oljevirkomheten i Nordsjøen som utgjør Norges gruvedrift. Med gigantiske maskiner og bruk av enorm kraft borer vi oss kilometervis ned i kontinentalsokkelen og henter opp olje og gass. Dette har klimakonsekvenser – ikke bare for mikromiljøet, men for det globale klima. Timothy Mitchell skriver i artikkelen «Hydrocarbon Utopia» i *Utopia/Dystopia. Conditions of Historical Possibility* at vi nå «face the twin crises» som vil gjøre slutt på vår kjente livsstil:

3. Det skal vel her kommenteres at Mumfords fremstilling fins i en bok fra 1961. En del av hans poeng har sikkert mindre gyldighet for dagens industrialiserte jordbruk. Se Mumford 1961, s. 450, her gjengitt fra Bauman 2004, s. 20–21.

although calculating reserves of fossil fuels is a political process involving rival calculative techniques, there is substantial evidence that those reserves are running out, and in the process of using them up, we have taken carbon that was previously stored underground and placed it in the atmosphere, where it is causing increases in global temperatures that may lead to catastrophic climate change. (Mitchell 2010, s. 118)

Plasseringen av store mengder *waste* i form av såkalte *klimagasser* i atmosfæren har ført til en overhengende fare for global oppvarming med antatt katastrofale følger for livet på jorden. Denne faren var bakgrunnen for Paris-avtalen som ble undertegnet den 12. desember 2015. Avtalen innebærer en målsetning om å begrense den globale oppvarmingen til godt under to grader. 195 stater har forpliktet seg til denne målsetningen gjennom Paris-avtalen. Klimagassene som forårsaker global oppvarming, er først og fremst karbondioksid (CO₂), metan (CH₄) og lystgass (N₂O). Man regner med at konsentrasjonen av disse gassene i atmosfæren har økt med henholdsvis 30 %, 150 % og 15 % siden industrialiseringen tok til (ca. 1850). I tillegg er det tilført gasser som ikke fins naturlig i atmosfæren. Disse gassene antas å forsterke den globale oppvarmingen.

Det er fakta som dette sosiologen Ulrich Beck hadde i tankene da han påpekte et grunnleggende skille mellom en *første* og en *andre modernitet*. Poenget er at i vår tid fører økt verdiproduksjon uvegerlig også til økt risiko – global risiko. Vi lever i et nytt «risikosamfunn», hevdet Beck. Så påtrengende er dette risikoaspektet nå blitt, at skolemyndighetene planlegger å gjøre det til et tverrfaglig emne i det norske skoleverket. Ved siden av kjerneelementene i de enkelte skolefag, er det meningen at «bærekraftig utvikling» skal på timeplanen som et ledd i den globale dannelsen for å sikre en levelig verden også for kommende generasjoner.⁴ For litteraturfaget i skolen passer dette tverrfaglige emnet som hånd i hanske med den litteraturvitenskapelige retningen som går under betegnelsen økokritikk. Den følgende analysen av Øyvind Rimbereids diktsamling *Jimmen* er et forsøk på å anbefale en «case study» som vil gjøre det mulig å diskutere globale fremtidsproblemer og «bærekraftig utvikling» i et konkret og nærliggende norsk perspektiv, nemlig oljeutvinningen i Nordsjøen. Artikkelen tar utgangspunkt i en tekstorientert nærlesning av Rimbereids fremstilling, og diskuterer på dette grunnlag ulike former for økokritisk bevissthet i lys av teorier om den *antropocene* naturhistoriske epoke (begrepet blir forklart senere i artikkelen).

4. Fremtidens skole. (2015). *Fremtidens skole — Fornyelse av fag og kompetanser* (NOU 2015). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-8/id2417001/>

II

Øyvind Rimbereids beskjeftigelse med oljeutvinningen i Norge finner vi særlig i to diktutgivelser, *Solaris korrigeret* og *Jimmen*. *Solaris korrigeret* er en fortelling om fremtidens Stavanger etter at oljen er slutt, og installasjoner og rørledninger ligger igjen på havbunnen som søppel. Fremstillingen er ikke en revitalisering av regionallitteraturen, ikke en ny heimstaddiktning eller et nasjonalt prosjekt. Det er forbindelsene mellom det lokale, det globale og den nye makroregionen rundt oljevirkosomheten i Nordsjøen som er gjenstand for Rimbereids fremstilling. Han har senere fulgt opp skildringen av oljevirkosomheten i det lokale miljø bl.a. i det dialogiske langdiktet *Jimmen* (2011). Også her er søppel, avfall, *waste* et hovedmotiv. Aktørene i diktet er nemlig hesten Jimmen og hans herre som kjører sin kjerre gjennom Stavanger og henter matavfall fra byens husholdninger – det heter *syddre* på den lokale dialekten. De bringer det som før til en bondegård utenfor byen. Denne gjenbruken av avfall fant sted så sent som på 1970-tallet, ifølge Rimbereids fremstilling. I diktverket kontrasteres denne «gamle tiden» med den «nye tid», representert ved byggingen av en gigantisk oljeplattform, den første *con-deep*-plattformen, som finner sted samtidig. De to virksomhetene sammenstilles både konkret og på et dypere tematisk nivå. Mot slutten av diktverket blir plattformen slept fra Stavanger by og ut i Nordsjøen mens Jimmen og hans herre, sammen med den lokale befolkningen, står og ser på det spektakulære slepet.

På adle haugar står folk og stirre.
 Eller de står i loftsvindunå
 Og har vekt ungane sine
 For at de òg ska få se.
 Som om dette e ein andakt
 Der med folde hendene våre
 For det som ska skje
 der ude.

I tillegg trekkes det en direkte forbindelse ved hjelp av begrepet *syddre*. Også olje er *syddre*, olje er fossilt avfallsstoff:

For *condeepen* ska ud te der *syddrå* boble.
 Han ska ud te der kor alt gammalt har låge og surna
 sidå lenge før vår tid. Han ska ud te der alt grønt
 blei te brunt brunt te blått
 og så te svart.

Han ska ud te der alt
bler te någe aent. (s. 53)

På denne måten kontrasteres altså gammel og ny tid ved hjelp av syddrehesten og oljeplattformen; de representerer samtidig jordbrukssamfunnet og gruvedriften, og de sammenstilles ved hjelp av fenomenet avfall, *waste*.

III

Jimmen er et langdikt som består av 29 serieforbundne tekster, organisert i tre deler. Tekstene består av indre monologer, (med mulig unntak for noen få utsagn som kan tolkes som replikker, men som like gjerne kan være tenkte replikker). Monologene representerer to ulike lyriske jeg som skiftevis fører 'ordet', hest og hestekar, Jimmen og hans «herre». Språkføring og versifikasjon levner ingen tvil om at tekstene tilhører den lyriske sjanger. Undertittelen er da også «Et dikt». Likevel har samlingen noe av dramaets karakter, i og med at det foregår en 'dialogisk' eller antifon veksling mellom utsagnsubjekter. De to taler imidlertid ikke *til* hverandre (med mulig unntak for de få utsagnene som kan tolkes som replikker fra hestekarens side). De reflekterer i hver sin verden. Paralleller oppstår imidlertid ved at de to gjør felles erfaringer på sine turer. De tolker dem imidlertid forskjellig, slik at det oppstår to ulike virkelighetsforestillinger ut fra vandringer i den samme geografien. Rommet er det samme, men stedet er forskjellig.

I tillegg til de lyriske og dramatiske sjangertrekkene finner vi også episke elementer. Tekstene danner indirekte et narrativt mønster. Del I handler om syddremannens siste turer gjennom Stavanger by ved midten av 1970-tallet. Vi får høre litt om hvordan han behandler hesten. Han introduserer en av fortellingens to bipersoner, en søster som er institusjonalisert på det psykiatriske hospitalet på Dale. I møtet med biler får vi innsikt i de to lyriske subjektenes helt forskjellige virkelighetsforståelser. Den gamle verden, som de to representerer, møter den nye både i kontrasten mellom hest og kjerre på den ene siden og biler og motorveier på den andre siden. Vi får også høre om de to hovedfigurenes biarbeid som dotømmere én gang i uken.

Del II skildrer fridagen da hesten kan bevege seg fritt ute på marken og gresse. Vi får også være med når Jimmen blir striglet. Vi får høre mer om den syke søsteren, og oljealderen introduseres for alvor i form av at en kolossal condeep oljeplattform er i ferd med å bli bygd. I direkte motsetning til denne moderne verden representeres det «gamle Stavanger» i form av bedehuskultur og Bibel-sitater. Hestekaren får et par nye støvler på sin «runde dag» av fortellingens andre biper-

son, grisebonden Arnøy. Det er ham hestekaren leverer matavfall til, og vi får være med på en slik levering av grisefôr. Oljealderen spesifiseres videre ved at vi får høre om de utenlandske oljearbeiderne som bor i det hestekaren oppfatter som «palass». Et merkelig innslag er turen med hest og kjerre til Stavanger sentrum der hestekaren går på kino og ser King Kong. Sist i del II skjer en ganske konkret og dramatisk, men samtidig sterkt symbolladet hendelse: Jimmen skal prøve å dra opp en bil, en Morris Mini, som har kjørt av veien. Forsøket mislykkes. Jimmen mister fotfestet, faller og sklir nedover en sleip bakke. Han sklir helt ned til vannet. Den gamle verden er hjelpeløs i møte med den ny.

Del III handler om slepet av condeep-plattformen som nå er ferdigstøpt og skal ut i Nordsjøen. Hele den lokale befolkningen samler seg for å bivåne det spektakulære synet. De to hovedfigurene i fortellingen opplever condeep-slepet på svært forskjellig måte. To kvelder etter at slepet startet, drar de to ut mot Jæren, der de fremdeles kan se condeepen som stikker opp mot himmelen. Den går nesten i ett med skyene. Hestekaren har tenkt seg ut til Dale for å besøke søsteren. Det er på denne turen det skjer: Verdens virkelighetskarakter begynner å endre seg for hestekaren, og hest og herre kommer etter hvert bort fra hverandre. Vi får noen konkrete glimt fra det nye, industrialiserte Jæren.⁵ Men det viktigste er skildret via et sløret sinn: Sannsynligvis får hestekaren et hjerteanfall og dør. Vi har fått vite allerede tidlig at han har et hjerte med en hjerteklaff som lekker. Diktet slutter med at de to lyriske jegenes perspektiver glir over i hverandre språklig og versifikatorisk. De to synsvinklene møtes.

De to virkelighetsverdener i diktet er klart språklig artikulert. Hestekaren uttrykker seg på Stavanger-dialekt, overført til skrift på en måte vi kjenner fra tidligere i Rimbereids forfatterskap.

Jimmen, hjelp meg!
 Bare denne runden te
 Med sinkspannå
 Eg kjenne kver bulk i.
 Og ikkje større enn store vaskebytter,
 Der de står ved sidå
 Av de vanlige søppelspannå
 Når eg runde et hushjørna. (s. 9)

5. En fin redegjørelse for lokalhistoriske elementer i *Jimmen* fins i Aud Jorunn Haugen Hakestads masteroppgave *Å vera til stades. Ei lesing av Jimmen (2011) av Øyvind Rimbereid*, levert ved Universitetet i Stavanger i 2013.

Hestens språk er imidlertid nyskapt fra dikterens side. Det dreier seg om en hybridvarietet der innslag fra norrøn poesi, folkeviseelementer og nynorsk inngår i en ny lyrisk legering.

Høyre eg no
 Gode herren
 Koma nedåt sti
 Og burtåt stallen mine heimars.
 Han mun opna veggjar tvo
 Og ljuset skal då rida stort
 Med taumar av gull
 Og munnbet sylver. (s. 7)

IV

I likhet med de fleste diktsamlingene fra Rimbereids hånd ble *Jimmen* mottatt med stor begeistring av kritikerne og den litterære offentlighet. Samlingen ble nominert til Nordisk Råds litteraturpris i 2012, og de aller fleste avisanmelderne var svært positive. Senere har også flere litteraturforskere vist interesse for *Jimmen*. I boken *Nordisk samtidspoesi. Særlig Øyvind Rimbereids forfatterskap* er det ikke mindre enn tre artikler om *Jimmen*. Louise Mønster skriver om samlingen i forlengelse av en interesse for stedets betydning hos forfattere som Tomas Tranströmer og Henrik Nordbrant. Ingmar Lemhagen skriver om tradisjon og modernitet, og Eirik Vassenden skriver om språk og erfaring. De betydeligste forskningsbidragene om *Jimmen* er imidlertid to masteroppgaver. Den ene ble levert ved Universitetet i Stavanger, er skrevet av Aud Jorunn Haugen Hakestad og har tittelen *Á vera til stades. Ei lesing av Jimmen (2011) av Øyvind Rimbereid* (2013). Den andre er levert ved Universitetet i Oslo, er skrevet av Jenny Moi Vindegg og har tittelen «Men du er òg en bølge!» *Kropp og persepsjon i Øyvind Rimbereids lyrikk* (2014). Hakestad legger, i likhet med mange andre, vekt på stedsaspektet ved Rimbereids diktning, men hun er langt grundigere enn de fleste med hensyn til å gi konkrete og faktiske opplysninger om Stavanger-traktene på 'Jimmens tid' (rundt midten av 1970-årene). På den måten har oppgaven også atskillig historisk verdi. Vindeggs oppgave handler om flere av Rimbereids samlinger, men *Jimmen* spiller en viktig rolle. Vindegg legger vekt på sansning og kropp ut fra et fenomenologisk perspektiv. I tillegg til disse oppgavene er det verd å nevne Gro Tove Sandmarks artikkel i det islandske nettstedsskriftet *millamala.hi.is* «Hestegrammatikk. Ein grammatisk litteraturanalyse av Øyvind Rimbereid: *Jimmen*». Den er

særlig fokusert mot det språklige aspektet ved samlingen, og gir bl.a. verdifulle beskrivelser av det konstruerte 'hestespråket' til Jimmen.

V

Den litterære markeringen av to ulike virkelighetsperspektiver er helt sentral i *Jimmen*. I utgangspunktet virker det nok først og fremst underlig at dikteren utstyrrer en hest med språk og bevissthet – eller rettere sagt *underliggjørende*. Da den russiske litteraturteoretikeren Victor Sklovskij i sin tid lanserte det berømte begrepet underliggjøring, var det nettopp med henvisning til et eksempel der Tolstoj ser verden fra en hests synsvinkel (i «Målestokken»). Sklovskijs poeng var at det litterære språket ved hjelp av underliggjøring av-automatiserer blikket mot verden og får oss til å se den på nytt, med «nye» øyne. Denne funksjonen er også fullt til stede i *Jimmen*. Selv om Jimmen har både språk og bevissthet, så *ser* og opplever han verden ganske annerledes enn hestekaren gjør. Det er f.eks. påfallende at hesten er uten begreper for modernitetens redskapskultur: Volvo, Morris mini og condeep fins bare i kjørekarens språkregister. At Jimmen likevel ser og forundrer seg over condeepen, får vi et godt inntrykk av i diktet «Ser eg fotan høge» (s. 54). I Jimmens forestillingsverden omtales condeepen som «fotan høge», noe som er ganske presist oppfattet, ettersom condeep-plattformer rager høyt opp i luften på (oftest tre) meget høye betongføtter. At Jimmen ikke helt har et oppdatert vokabular, får vi også et tydelig og lettere humoristisk eksempel på når han sier han vet at «fotan høge» ikke kan bevege seg selv, men at «siglebåtar deg må draga» (s. 54). Andre ganger ser Jimmen lys som han gjør seg magiske forestillinger om, men som i hestekarens verden er lyktelys fra biler som passerer.

Det mest påfallende ved sammenstillingen av de to synsvinklene i *Jimmen* er etter mitt skjønn det historiske hendelsesperspektivet. Rimbereid skriver om en av de mest innflytelsesrike historiske endringene i vår tid: i et norsk perspektiv: «oljealderens» inntog; i et internasjonalt perspektiv: CO₂-forurensingen av atmosfæren og klimagassenes globale trussel mot liv og samfunn slik vi kjenner det. Det Rimbereid gjør, er å skildre denne historiske begivenheten bl.a. gjennom et blikk som mangler historisk bevissthet. Den viktigste forskjellen mellom de to synsvinklene er at i hestekarens virkelighet fins det historisk forandrende hendelser; han er på det rene med at det skjer ting rundt ham som er nye og virkelighetsforandrende, det gamle går tapt og kommer aldri tilbake. Han lever i en historisk verden. Han registrerer de nye tingene: Volvoen, en Ford og en Morris Mini, en Select O-Speed traktor, motorveiene og condeepen. Selv identifiserer han seg med og tilhører den gamle tiden. Men han er fullt på det rene med at en ny tid har

begynt, og ut fra den nye tidens arbeidsredskaper (f. eks. condeepen) forestiller han seg at den blir mye mer varig. I virkeligheten er han ganske fremtidsoptimistisk, ikke noen utpreget antimodernist, slik noen anmeldere har antydnet, men heller ikke spesielt kritisk. Som allerede nevnt, tenker han at det som skal komme, vil vare på en like god måte som det vi har i dag, «eller på ein aen møyje bedre måte» (s. 33).

Jimmen er hans motsetning. Ikke fordi han er antimodernist. Poenget er at Jimmen ikke lever i en historisk verden. Det fins ikke forestillinger hos ham om omveltende begivenheter. Jimmens forutforståelse av tingene i verden endrer seg ikke, heller ikke i møte med helt nye gjenstander og erfaringer. Han har ingen begreper for nye fenomener og ting i verden, selv om han ser dem rundt seg. Det gjelder biler, motorveier, condeeper og slepebåter. Han ser den *som* noe annet, i analogi med noe han kjenner fra før, noe som svarer til den gamle virkelighetens verden. Han ser dem som natur. Condeepen er en slags hest med store føtter, «fotan høge», bilene «rid», og lyset fra bilene er magiske lys eller branner som taler til ham. Han vil gjerne «rida burtåt brannar og helsa òg», så hestekaren må gripe inn og holde ham fast i grimen for å unngå ulykke (s. 17–18).

VI

En annen måte å beskrive de ulike synsvinklene på er å si at hestekaren tilhører menneskets historie, den historien som historiefaget, antropologien, kultur- og samfunnshistorikerne og i det hele tatt humaniora og samfunnsvitenskapene har vært opptatt av. Jimmen, derimot, hesten, tilhører naturhistorien, den historien som geologer, biologer og naturvitenskapsfolk har studert. Denne distinksjonen har vært grunnleggende innen vitenskapshistorien helt frem til i dag. Det har vært en fundamental erkjennelse at mennesket skaper sin egen historie ved hjelp av kultur- og samfunnsutvikling, maktkamper, og ulike oppfinnelser og oppdagelser. Disse fører til større eller mindre endringer som vi registrerer og beskriver som epoker i menneskets historie. Mens disse epokene kommer og går, beveger Jordens historie seg i et helt annet tempo og på grunn av helt andre faktorer enn dem historiefagene kan beskrive. Geologiske perioder inntreffer og forsvinner uhyre langsomt og med helt andre totalforandrende konsekvenser. Telleenheten for geologiske perioder er årmillioner, og de svært mye kortere epokeskiftene i menneskets historie har liten eller ingen innflytelse på geologiske endringer.

Inntil nå. Det er nemlig dette årmillionerlange forholdet mellom naturhistorie og menneskehistorie som ifølge dagens klimaforskere er i ferd med å endre seg. Meget kort fortalt er det i ferd med å etablere seg en oppfatning om at en ny geo-

logisk periode er inntruffet. Den nye perioden kalles den *antropocene*, og sies å avløse den *holocene* perioden som i sin tid erstattet istiden (*pleistocene*):

The Holocene is the period we are supposed to be in; but the possibility of anthropogenic climate change has raised the question of its termination. Now that humans – thanks to our numbers, the burning of fossil fuel, and other related activities – have become a geological agent on the planet, some scientists have proposed that we recognize the beginning of a new geological era, on which humans act as a main determinant of the environment of the planet. (Chakrabarty 2009, s. 341)

Dette synspunktet ble først lansert av nobelprisvinner i kjemi Paul J. Crutzen, og har neppe nådd status som en allment akseptert vitenskapelig sannhet. Likevel skrev Timothy Clark i 2015 i boken *Ecocriticism on the Edge. The Anthropocene as a Threshold Concept* at «the proliferation of the term 'Anthropocene' over the past five years has been striking» (Clark 2015, s. 1). Det råder ikke enighet om når et slikt periodeskifte eventuelt skulle ha inntrådt. Et utbredt synspunkt er imidlertid at det bør dateres til industrialiseringens frembrudd ved inngangen til 1800-tallet. Med hensyn til møtepunktet mellom de to ulike historieperspektivene skrev Timothy Morton i 2013 i boken *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World* at antropocene er «the daunting, indeed horrifying, coincidence of human history and terrestrial geology» (Morton 2013, s.9).

Det er i dette perspektivet det fortoner seg som mer enn et underlig litterært påfunn når Rimbereid lar både mennesket og hesten bivåne starten på det norske «oljeeventyret». De to representerer ikke bare ulike lyriske språk, forestillingsverdener og synsvinkler. De to lever i hver sin historie. Jimmen lever i naturhistoriens holocene periode. Hestekaren lever i menneskehistoriens inngang til den senmoderne verdens globaliseringsepoke.

Det spesielle ved en mulig antropocen periode er at de to tradisjonelt distinktive historiene, menneskehistorien og naturhistorien, møtes i den spesifikke forstand at mennesket, slik det geberder seg i sin menneskehistorie, er blitt en avgjørende aktør også i den geologiske naturhistoriske verden. Vi er i ferd med å skape globale klimaendringer med irreversible konsekvenser for alt liv. Dette er endringer som ikke ligner på epokeskiftene i menneskets historie. Det er ikke slik, som man kan få inntrykk av i den daglige politiske diskusjon i Norge, at når oljen i Nordsjøen tar slutt, så kan vi bare «leve av noe annet», fisk og forlystelser. De endringene oljevirkomheten medfører, tilhører sannsynligvis periodeskiftningene i den naturhistoriske tidsskala. Vi risikerer å være på vei inn i en ny *geologisk* periode.

Rimbereids *Jimmen* er ingen økokritisk debattbok. Mennesket i fremstillingen er ingen representant for dagens økokritiske bevissthet. Det ville da også vært uhistorisk på midten av 1970-tallet. Faktisk er fortellingens tidsperspektiv viktig for en rimelig og adekvat lesning av verket. Handlingens tidspunkt, midten av 1970-tallet, gjør *Jimmen* til en historisk beretning. Det innebærer at ikke bare hestens forståelsesform er inadekvat i forhold til menneskets når det kommer til å tolke og forstå fenomener i verden. Som i alle historiske beretninger er også de handlende aktørene i fortellingen bestemt av sin tids forståelsesform. Den impliserer historisk avstand til en tredje bevissthetsform, nemlig leserens og forfatterens. Både forfatterens og leserens kontekst er vesentlig annerledes enn hestekarens – ikke minst når det gjelder oljevirkosomhet og konsekvenser av forbrenning av fossilt drivstoff. Det er altså ikke bare diskrepansen mellom dyrets og menneskets forestillingsverden som er involvert i tolkningen av de fenomener som skildres i *Jimmen*. I like høy grad er det diskrepansen mellom en bevisshetskontekst anno 1975 og en ditto anno 2013/2017. Det lokalhistoriske perspektivet er godt ivaretatt i fortellingen. Hva man kan kalle «det gamle Stavanger», blir fremstilt ikke bare ved hjelp av hesten og hestekarens daterte virksomhet. Også ved hjelp av den gammelreligiøse forestillingsverden til hestekarens søster skimter vi en gammel tid, «bedehusenes tid».

Det sentrale tolkningsspørsmålet som følger av det faktum at vi står overfor en historisk beretning, er så på hvilken måte og i hvilken utstrekning den «tredje bevissthet», forfatterens og leserens, bør trekkes inn og gjøres til en del av den leste fortellingen. Et umiddelbart påfallende trekk er hestekarens naive eller utilstrekkelige forestillinger om den nye verden som condeepen representerer:

For det komme te å ble
 som om tingå ikkje kan dø
 skikkeligt lenger,
 de tingå som vil komma.
 Tingå vil vara og vara.
 Og om de ikkje sko vara
 på same måden lenger,
 så vil det komma någe aent
 med et heilt nytt navn
 kanskje umuligt å fatta,
 men som vil vara på ein liga god måde
 eller på ein aen og møje bedre måde. (s. 33)

Det er klart at for en forfatter som allerede for mange år siden (2004) hadde skrevet en skremmende dystopi om oljevirkosomheten i Nordsjøen («Solaris korrigert»), fremstår dette som en rekonstruksjon av en utdatert forestilling. Det samme gjelder naturligvis for leseren som kjenner debatten om menneskeskapte klimaendringer, Kyoto-avtalen, Paris-avtalen og FNs klimapanelrapporter. Selv om ikke disse kontekstene er konkret til stede i teksten, er de uvegerlig en del av den *leste* teksten *Jimmen* i vårt eget tiår. Den tolkningsmuligheten fins da naturligvis at man kan betrakte *Jimmen* som en nostalgisk historisk beretning om den tiden da «oljealderen» kom til Norge, og forårsaket velstandsvekst og et helt nytt velferdssamfunn for landet. Men det kan neppe være tvil om at en slik tolkning ville skurre mot den opplyste leseres nåtidige bevissthet om «oljealderen». Vi står overfor et historisk fenomen som er langt mer komplekst enn hva hestekarens bevissthet rommet på midten av 1970-tallet.

Braden R. Allenby og Daniel Sarewitz har i boken *The Techno-Human Condition* (2011) foreslått en inndeling av mulige kompleksitetsnivåer når det gjelder senmodernitetens teknologiske fenomener. De opererer med tre nivåer. Nivåene blir omtalt i Timothy Clarks bok om *Ecocriticism on the Edge*. Et fly, f. eks., er i seg selv et komplekst ingeniørmessig fenomen. Men det har en enkel rasjonale. Det skal frakte passasjerer fra A til B på en effektiv måte. Dette representerer nivå 1 i en kompleksitetsbeskrivelse av flyets funksjon. Nivå 2 innebære at man innplasserer flyets rute fra A til B i det særdeles komplekse nettverk av tekniske og globale systemer som holder orden på flytrafikken i verden. Dette nivået innebærer allerede en teknologisk kompleksitet som overskrider det enkelte flyets teknologi på svært mange måter. Nivå 3 i denne kompleksitetsbeskrivelsen innebærer at man bringer inn i betraktningen alle de overordnede konsekvenser av transport over store distanser med maskiner som forbrenner fossilt brennstoff underveis, og forårsaker klimamessige endringer, psykologiske forandringer ved forminskningen av verden, sosiale og politiske konsekvenser av en «komprimert» verden. Hvis vi appliserer en slik kompleksitetsmodell på lesningen av *Jimmen*, vil det fremkomme et mønster som innebærer at hestekarens bevissthet om oljevirkosomheten knapt nok befinner seg på nivå 1, mens leserens bevissthet befinner seg på nivå 3. Vi kjenner (i hvert fall i en viss utstrekning) mulige konsekvenser av olje som kraftproduserende materiale i en senmoderne verden. Dette er kunnskap vi ikke legger fra oss når vi leser *Jimmen*.

Så er spørsmålet hva slags funksjon en lesning av *Jimmen* kan ha for dagens (stort sett relativt) miljøbevisste lesere. Hvis vi bruker ideen om ulike nivåer av kompleksitet som en modell eller metafor for tenkningen, tror jeg personlig ikke at nåtidens lesere føler noen form for triumf over den naive bevissthet anno 1975.

Derimot tror jeg den økte kompleksiteten fører til en større metabevissthet, en større bevissthet om at innsikt, kunnskap og perspektiver endrer seg. Jeg tror ikke leserne føler trang til å triumfere over hestekaren. Jeg tror møtet med fortidens forestillinger fører til økt ydmykhet i forhold til eget bevissthetsnivå, en økt respekt for tiltakende kompleksitet. Dessverre (kanskje) tror jeg ikke det fører til tro på enkle, aktivistiske løsninger. Den moralistiske miljøbevissthet som forventer enkle individuelle forsakelser, styrkes neppe av forestillingen om økt kompleksitet. Det er f.eks. umulig å avgjøre om det er et bedre miljøtiltak å avstå fra å kjøre bilen til jobben fremfor å stemme «riktig» ved valget. Kompleksiteten gjør slike moralistiske anliggender underordnet.

Møter med fortiden og tidligere tiders forestillinger kan naturligvis vekke nostalgisk savn etter en tilsynelatende enklere verden. Hos Rimbereid er det ingen tvil om at den gamle verden er forbi. Det er den aller siste turen med hest og kjerre vi er med på i første del av boken, og i siste del dør hestekaren. Begge aktørene i teksten er sånn sett overflødige stykker av virkeligheten som blir hugget vekk når fremtidens monument skapes. De er begge historiens *waste*. Rimbereids fokus på dem er i den forstand i tråd med Zygmunt Baumans idé i *Wasted Lives. Modernity and its Outcasts*. Blikket mot modernitetens *waste* i vid betydning er en helt avgjørende og integrert del av modernitetens historie – ikke minst i et økokritisk perspektiv. Syddremannen som kjenner sin tids overflødige avfall, er kanskje sin tids viktigste økokritiker. Kanskje er lyrikeren Rimbereid en slik kritiker. Kanskje skriver han i en sjanger som er de sosiale mediens overflødige *waste*. Men følger vi «syddremennene» Bauman og Rimbereids blikkretning og fester fokus på samtidens søppel, blir bevisstheten trolig utvidet og forståelsen av virkeligheten mer kompleks.

I Baumans fremstilling er det ingen tvil; modernitetens *waste* handler naturligvis om berg av søppel som vår tids produksjonsformer etterlater seg. Men det handler også om alle dem som ikke passer inn i modernitetens vakre monument. Det handler også om *wasted lives*, store grupper av *outcasts* som vi lærer oss til å betrakte som overflødige. Flyktninger, krigsofre, fattige, arbeidsløse. Folk som vi ikke vet hvor vi skal gjøre av, mennesker som vi oppbevarer på velferdens losseplasser, i flyktningeleirer – eller i «nærområdene».

I økokritisk perspektiv utvides fokus ytterligere. Modernitetens *waste* innbefatter ufattelige mengder dyrearter som blir utryddet, skoger som hugges ned, og havområder som forurenses og blir omgjort til søppelplasser. Til syvende og sist: selve kloden.

LITTERATUR:

- Bauman, Z. (2003). *Wasted Lives. Modernity and its Outcasts*. London: Polity.
- Chakrabarty, D. «The Climate of History. Four Theses». *Critical Inquiry* 35. Chicago: Chicago Journals.
- Clark, T. (2015). *Ecocriticism on the Edge. The Anthropocene as a Threshold Concept*. London & New York: Bloomsbury Publishing.
- Fremtidens skole. (2015). *Fremtidens skole — Fornyelse av fag og kompetanser* (NOU 2015). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2015-8/id2417001/>
- Hakestad, A. J. H. (2013). *Å vera til stades. Ei lesing av Jimmen (2011) av Øyvind Rimbereid*. Stavanger: Masteroppgave ved Universitetet i Stavanger.
- Karlsen, O. (2014). *Nordisk samtidspoesi. Særlig Øyvind Rimbereids forfatterskap*. Oplandske bokforlag.
- Mitchell, T. (2010). «Hydrocarbon Utopia». I Gordin, M. D., Tilley, H. & Prakash, G. eds. (2010). *Utopia/Dystopia. Conditions of Historical Possibility*. Princeton & Oxford: Princeton University Press.
- Morton, T. (2013). *Hyperobjects: Philosophy and Ecology after the End of the World*. Minneapolis & London: University of Minnesota Press.
- Mumford, L. (1961). *The City in History: Its Origins, its Transformations, and its Prospects*. New York: Hartcourt, Brace & World.
- Rimbereid, Ø. (2011). *Jimmen*. Oslo: Gyldendal.
- Sandsmark, G. T. (2012). «Hestegrammatikk. Ein grammatisk litteraturanalyse av Øyvind Rimbereids *Jimmen*.» *Milli mála – Journal of Language and Culture*, *millamala.hi.is*.
- Vindegg, J. M. (2014). «Men du er òg en bølge!» *Kropp og persepsjon i Øyvind Rimbereids lyrikk*. Oslo: Masteroppgave ved Universitetet i Oslo.